

УДК 332.1(075.8)

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Наконечна К.В. – к.е.н., доцент, НУБіП України

Постановка проблеми. Проблема зростання конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва є однією з найбільш актуальних для економіки України. Головними вимогами до неї є здатність вести успішну конкурентну боротьбу, протистояти у певний період основним конкурентам. Відсутність внутрігалузевої конкуренції негативно впливає на діяльність сільськогосподарських виробників і спонукає їх до визначення чинників, що оптимізують ринкові процеси та підвищують конкурентні переваги. Отже, зростання конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, формування та реалізації його конкурентних переваг набуває все більшої актуальності.

Стан вивчення проблеми. Аналіз останніх досліджень конкурентоспроможності сільськогосподарських виробників є предметом уваги багатьох учених-економістів – Е. Ворнера, Р. Ербе, Д. Кісінга, П. Кругмана, М. Познера, М. Портера, Дж. Стренда, Е. Хекшера, В. Андріанова, Ю. Куренкова, В. Попова, В. Сіденка, С. Соколенка, Р. Фатхутдінова, О. Онищенко, М. Маліка, П. Макаренка, Л. Мельника, І. Червена, Л. Євчука, П. Саблука, А. Стельмашука, О. Школьного, О. Шпичака та ін.

Методика досліджень. Методологічною базою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, статистична інформація Міністерства статистики України. Методичною базою дослідження стали загальнонаукові економічні методи, у тому числі такі, як системний аналіз, порівняльний аналіз, нормативний, історичний, техніко-економічних показників та інші методи.

Результати досліджень. Конкурентоспроможність – це одна з визначальних економічних категорій, яка характеризує ефективність та є метою позитивних трансформацій аграрного виробництва. Всесвітній економічний форум для порівняння конкурентоспроможності країн і їх регіонів використовує Індекс Глобальної конкурентоспроможності у щорічних звітах. При визначенні індексу глобальної конкурентоспроможності було враховано 119 показників. Ці 119 показників було згруповано в 12 складових конкурентоспроможності, які відповідно у сільському господарстві можуть бути визначені таким чином: 1) розвиток державних і приватних інституцій; 2) рівень розвитку агробізнесу; 3) інфраструктура всіх рівнів; 4) макроекономічна стабільність; 5) охорона праці та здоров'я в галузі; 6) вища освіта і рівень професійної підготовки працівників; 7) розмір і місткість аграрного ринку; 8) ефективність аграрного ринку; 9) ефективність ринку праці; 10) рівень розвитку фінансових інститутів; 11) рівень оснащення новітньою технікою і технологіями підприємств з виробництва й переробки продукції; 12) можливості для впровадження інновацій у виробництво.

Конкурентоспроможність сільського господарства та економіки України в цілому визначається не тільки обсягами виробництва та експорту, а, перш за

все, існуванням інноваційної складової у виробництві (експорті). Від того, наскільки вагомою буде інноваційна складова економічного розвитку країни, залежить її стабільність і рівень розвитку національної економіки сьогодні та в майбутньому. За мету дослідження було поставлено обґрунтувати специфічні особливості формування та розвитку інноваційних процесів в агропромисловому виробництві та їх вплив на конкурентоспроможність галузі.

Інноваційна модель розвитку сільського господарства - це новий вимір економічних і соціальних відносин у галузі, який базується на пріоритетному розвитку знань і технологій їх використання. Інноваційна активність є найбільш гнучким індикатором конкурентоспроможності [1]. Дійсно, існує закономірна циклічна динаміка тісного взаємозв'язку інноваційності та конкурентоспроможності. Якщо інноваційна активність товаровиробника в умовах розвитку НТП знижується, він втрачає позиції на ринку, виробничий апарат його швидко старіє, розгортається інвестиційно-технологічна та економічна кризи. З активізацією інноваційної діяльності відбувається техніко-технологічне оновлення виробництва, підвищується економічна ефективність та конкурентоспроможність [2,3].

Основною метою інновацій в аграрній сфері є забезпечення економічності та екологічності сільськогосподарського виробництва. За нинішніх умов для України особливо важливим є активізація інноваційних процесів, які здатні забезпечити потрібний розвиток аграрної економіки. Через низьку платоспроможність населення на внутрішньому ринку саме експорт сільськогосподарської продукції може стати надійним джерелом для інноваційних процесів в АПК та підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції. Більш конкурентоспроможна продукція на зовнішньому ринку дозволить отримати стабільний прибуток, сприятиме нагромадженню капіталу для розширення виробництва.

Розвиток інноваційної діяльності в сільському господарстві України - важливий напрям по нарощуванню конкурентних переваг, оскільки аграрна галузь економічно розвинутих країн поступово перетворюється в наукомістку галузь виробництва, що робить в перспективі конкуренцію з ними вітчизняного сільськогосподарського виробництва без подальших змін практично неможливою. Слід визнати, що Україна порівняно з розвинутими країнами програє по головних показниках ефективності виробництва: продуктивності праці, техніко-технологічній забезпеченості, енергомісткості, врожайності сільськогосподарських культур, продуктивності худоби. Тому існує лише один основний чинник, який може забезпечити успіх у конкурентній боротьбі - це новітні й ресурсозберігаючі технології [4].

Узагалі, можливі три підходи до вирішення проблем вітчизняного сільського господарства: 1) примітивізація виробництва, яка стихійно реалізується шляхом масового ввезення в країну закордонної високотехнологічної продукції; 2) використання сучасних технологій розвинутих країн, у результаті чого відбувається спільний із закордонними компаніями вихід на світовий ринок; 3) спрямування на ринок виключно власних високих технологій і відповідної продукції, на визначення пріоритетних напрямів науково-технічних досліджень, концентрації на них ресурсів і підвищення мотивації колективів учених, робітників та інноваційних структур. Найбільш ефективним з точки зору

надійної перспективи розвитку аграрної економіки є третій підхід з одночасним використанням окремих елементів двох вищезазначених.

Таким чином, для підвищення конкурентоспроможності сільського господарства слід створити національну інноваційну модель розвитку галузі на основі комплексного поєднання науки, наукового обслуговування та інноваційної інфраструктури. У сучасних умовах інноваційний шлях розвитку сільського господарства має три основні взаємозв'язані напрями:

- інновації в людський фактор, що можливе лише при пріоритетному розвитку освіти, фундаментальних та прикладних науково-дослідницьких організацій, що розробляють нововведення, створення бази даних по інноваціях, а також інформаційно-консультаційної системи, що обслуговує сільськогосподарських товаровиробників;

- інновації в біологічний фактор, які пов'язані з розробкою та освоєнням нововведень, що забезпечують підвищення родючості ґрунтів, врожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин. Саме важливість інновацій в біологічний фактор є відмінною рисою інноваційного розвитку сільського господарства порівняно з іншими галузями;

- інновації технологічного характеру, які забезпечують вдосконалення техніко-технологічного потенціалу сільського господарства на основі застосування енерго- та ресурсозберігаючої техніки і наукомістких технологій.

В Україні для забезпечення розвитку аграрної науки необхідно щорічно виділяти з державного бюджету кошти в сумі не менше 1,7%, а в перспективі – 2,3-2,5% вартості продукції, виробленої в агропромисловому комплексі України. Нині цей показник не перевищує 0,4% [4,5].

Свого часу конкурентоспроможність держави значною мірою залежала від наявності в ній трьох основних чинників виробництва природних і трудових ресурсів та капіталу. З розвитком виробництва та під впливом технічного прогресу конкурентоспроможність почали визначати чинники вищого рівня, насамперед, інфраструктура країни, її науковий потенціал, рівень освіченості населення. У сучасних умовах основною конкурентною перевагою є здатність провідних структур даної країни створювати нові технології і високотехнологічні наукоємні продукти.

Стратегія аграрного розвитку передбачає різке зменшення залежності від імпорту важливих чинників виробництва (енергоносіїв, засобів захисту рослин) та збільшення кількості джерел постачання цих компонентів, а також створення в Україні імпортозамінних виробництв на основі новітніх передових технологій [4]. Експортна політика має бути спрямована на розширення асортименту товарів, збільшення в експорті частини високих технологій і товарів з високим ступенем переробки, а також освоєння нових ринків товарів, технологій, капіталів і послуг.

На сьогодні конкурентні переваги національних аграрних виробників обумовлюються наявністю в Україні великих земельних ресурсів масштабної транспортної інфраструктури, її вигідним географічним положенням, забезпеченістю іншими природними ресурсами. Ресурсний потенціал України складає могутню конкуренцію світовим ринкам. Конкурентоспроможність українських сільськогосподарських виробників ґрунтується також на низькому рівні внутрішніх цін на воду, насіння, електроенергію, низькій оплаті праці. Чинни-

ками, які деформують їхню конкурентоспроможність, є занижений курс національної валюти, низька вартість робочої сили, пряме та приховане субсидування державою базових галузей економіки. Резерви зростання експорту на старій виробничій базі практично вичерпані.

Висока ресурсо- та енергоємність базових галузей аграрної економіки в умовах постійного зростання цін на енергоносії і використання застарілих технологій у виробничому процесі негативно впливають на рівень виробничих витрат і якість продукції, знижуючи таким чином конкурентоспроможність українських виробників на світових ринках. Прогнозується також, що реальні ціни на традиційні товари українського експорту в довгостроковому періоді знижуватимуться під впливом таких чинників: низького технологічного рівня продукції, високої конкуренції на світовому ринку між виробниками країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою, низького попиту на низькотехнологічну продукцію в розвинених країнах [4].

На сьогодні Україна займає переважно не вигідні і неперспективні ніші світового ринку. Домінування в структурі вітчизняного експорту товарів, що характеризується слабким динамізмом попиту і достатньою пропозицією на світовому ринку, призводить до погіршення умов торгівлі та виснаження національних фінансових ресурсів [6,7]. Слід зазначити, що реакція на ці виклики окремих підприємств, галузей господарського комплексу та аграрної економіки загалом на зміни зовнішнього середовища залежить від ступеню їх адаптивності та інноваційності.

Одним із показників, який характеризує конкурентоспроможність економіки, згідно з методологією Світового банку, є індекс інноваційності економіки. Для України цей показник складає 5,7 балів за 10-бальною шкалою. Це менше не тільки за показники розвинених країн, але й країн з перехідною економікою. Індекс економічної свободи України, що також визначається Світовим банком складає 125 місце серед країн з перехідною економікою, тобто займає останнє місце [2].

За індексом людського розвитку, за розрахунками НАН України, наша держава посідає 85-90 місце, а за даними ООН - 102 місце. Експерти Інституту економіки промисловості НАН вважають, що в розвинених країнах професійна компетентність цінується більше (90%), ніж в Україні (72%), тобто відбувається недооцінка однієї з головних характеристик конкурентоспроможності працівника. Серед чинників, які перешкоджають конкурентоспроможності, є незадоволеність творчої людини, пасивність і байдужість людей [4]. У рейтингу підприємницької привабливості на 2008-2012 рр. Україна посідає 70 місце серед 82 країн (Росія - 62). Найбільш привабливими для бізнесу є Данія, Фінляндія, Сінгапур.

Одним із важливих показників соціально-орієнтованої аграрної економіки та її конкурентоспроможності є вартість робочої сили в Україні, яка складає 45 центів на годину, тоді як у Німеччині - 25 дол. США, Японії - 16,5, США - 15,5, Франції - 15,5, Великій Британії - 13, Південній Кореї - 7,5, Мексиці - 3, Малайзії - 2,5 дол. США. Інвестиційний клімат в Україні досі залишається несприятливим для інвестиційної діяльності, яка є життєво важливою для підвищення конкурентоспроможності та подальшої модернізації економіки. Розширення внутрішнього ринку, зумовлене вступом України до СОТ, супроводжу-

ється зростанням конкуренції між національними та іноземними компаніями у сфері сільського господарства та виробництва продуктів харчування і споживчих товарів. Ринок сільськогосподарських товарів України на сьогодні не має достатнього експортного потенціалу. Обсяг виробництва сільськогосподарської продукції в Україні в порівняльних цінах за період з 1996 по 2007 р. знизився в 3,1 разів. Слід врахувати реалії існуючого світового ринку, де все більшого розмаху набирає практика дотування аграрного виробництва. Така ситуація ускладнює проникнення українських товарів на нові ринки, а також утримання наявних [8]. Наочним прикладом може бути ринок Росії, який значною мірою виявився втраченим для України внаслідок жорсткої конкуренції з боку західних виробників продовольства.

Висновки. Незважаючи на значні втрати ресурсів, наукового-технологічного та кадрового потенціалу і часу, Україна ще має перспективи у досягненні міжнародної конкурентоспроможності національної аграрної економіки за умови реалізації власної стратегії. Державна політика у створенні конкурентних переваг має зосереджувати зусилля, насамперед, на тих напрямках, де роль держави незамінна: на розвитку освіти, науки, загальної інфраструктури, створенні нормативно-правового поля конкуренції.

Проводячи активну соціально-економічну політику, інструментом якої є добросовісна конкуренція, можна досягти бажаного узгодження інтересів держави і суб'єктів господарювання. Для підвищення конкурентоспроможності сільського господарства слід створити, як уже зазначалося, національну інноваційну модель розвитку галузі.

Для забезпечення поліпшення якісних характеристик продукції сільського господарства та її конкурентоспроможності необхідно: удосконалювати систему техніко-технологічних й агротехнічних заходів виробництва продукції та її збуту; упроваджувати у виробництво нові енергозберігаючі технології вирощування, транспортування, зберігання, переробки і реалізації продукції; здійснювати належний контроль за якістю продукції на всіх етапах її виробництва та збуту; упроваджувати у виробництво нові високоврожайні сорти й гібриди сільськогосподарських культур, високопродуктивні породи тварин і птиці; запроваджувати нові технологічні проекти, які базуються на сучасних досягненнях аграрної науки; інтенсифікувати виробництво за рахунок використання сучасних технологій; виконувати комплекс робіт, пов'язаних із відтворенням, підвищенням та охороною родючості ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення; розвивати інфраструктуру аграрного ринку, а також контролювати інноваційну спрямованість розвитку агропромислового комплексу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аграрна сфера: модель сталого розвитку / В. Трегобчук, В. Прадун // Вісн. НАН України. — 2004. — № 9. — С. 8–16.
2. Аграрні реформи в Україні: теорія, історія, еволюція парадигми: Моногр. / О.О. Мороз; Вінниц. нац. техн. ун-т. — Вінниця: УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2003. — 234 с.
3. Адамик О.В. Податкова політика в системі управління підприємством / О.В. Адамик // Соц.-екон. дослідж. в перехід. період. Ринк. трансформа-

- ція України: пробл. та перспективи: Зб. наук. пр. — 2004. — Вип. 1. — С. 410–417.
4. Алле М. Глобализация: разрушение условий занятости и экономического роста. Эмпирическая очевидность / М. Алле. — М.: ТЕЙС, 2003. — 314 с.
 5. Алейнікова О.В. Ціновий паритет як інструмент державного регулювання та реформування АПК / О.В. Алейнікова // Інвестиції: практика та досвід. — 2011. — №1. — С. 108–111.
 6. Антикризисні заходи в підприємствах АПК: [монографія] / С.М. Іванюта; Полт. держ. аграр. акад. — Полтава: ПДАА, 2003. — 299 с.
 7. Бабенко А.Г. Державне регулювання та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору / А.Г. Бабенко // Економіка АПК. — 2008. — №5. — С. 85 – 88.
 8. Белінська Н.С. Економічна ефективність підприємницької діяльності молокопереробних підприємств та шляхи її підвищення: [монографія] / Н.С. Белінська; Вінниц. нац. техн. ун-т. — Вінниця: Універсум–Вінниця, 2005. — 280 с.

УДК: 316.343.37:504.38:911.373

ЕКОНОМІЧНА РОЗБАЛАНСОВАНІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

*Палапа Н.В. — к.с.-г.н., с.н.с.,
Інститут агроекології і природокористування НААН*

Постановка проблеми. Економічна розбалансованість, яка виникла в усіх галузях економічної діяльності держави внаслідок реформ, проведених у 90-х роках минулого століття, призвела до перерозподілу поголів'я худоби та птиці на користь індивідуальних господарств, у результаті чого зросло антропогенне навантаження на присадибні земельні ділянки, а поряд з цим поглибився незадовільний стан соціального розвитку сільських територій, для яких нині характерні бідність, безробіття, відтік трудових ресурсів у міста, занепад соціальної інфраструктури та “вимирання” населених пунктів.

Поголів'я худоби та птиці з великих сільгоспідприємств перемістилося на невеликі за площею господарства населення, в яких станом на 01.01.2011 р. знаходиться майже 78% корів, 55% – свиней, 83% – овець і кіз, 90% – коней, 99% – кролів, 46% – птиці та 97% бджолосімей [1]. Виробництво основної сільськогосподарської продукції як рослинного, так і тваринного походження теж припадає на особисті господарства населення, на присадибні земельні ділянки, котрі на сьогоднішній день виробляють 85-98% плодоовочевої продукції та картоплі, 43% яєць, 49 – м'яса, 79 – вовни та 82% молока, і потерпають від високого антропогенного навантаження.

Стан вивчення проблеми. Аналіз останніх публікацій з питань розвитку сільських територій підтверджує актуальність проблем, існуючих на сільських